

A Kulturális Kapcsolatok Intézete ^[1]

A külfölddel való kulturális kapcsolatainak ügyével eddig több különböző és állami szerv foglalkozott az e tárgykörben felmerülő feladatokat kellő tervszerűség és egységes rendszer nélkül bonyolították le. Ennek a hiánynak a megszüntetése érdekében tartom szükségesnek a fenti rendelettel életre hívandó Szervezet megszervezését.

A „Kulturális Kapcsolatok Intézetét” az 1949. június 3-án kelt 4069/1949. számú kormányrendelet hozta létre. A Minisztertanács elé került előterjesztés szerint az intézmény létrehozására azért van szükség, mert „a külfölddel való kulturális kapcsolataink ügyével több különböző állami és társadalmi szerv foglalkozott”, ennek folytán „a felmerülő feladatokat kellő tervszerűség és egységes rendszer nélkül” intézték. Az újonnan létrehozandó intézmény „állami támogatásban részesül, amelyet a külügyi tárca költségvetéséből kell előirányozni.” Ez az új intézmény más, eddig működött hivatalok hatásköreit is átveszi, hiszen a megalapítás célja éppen az, hogy a különböző szervek feladatkörei egy intézményben összpontosulhassanak.

az Amerikai Egyesült Államok pavilonja a Budapesti Nemzetközi Vásáron, előtte az Apollo 10 kabinja (1970).

Fortepan 59984

A kormányrendelet szerint az Intézetet azzal a céllal hozták létre, hogy „a külföldi kultúrkapcsolatokat ápolja”. Az intézmény feladatköre a következő:

- a/ a magyar kultúra külföldre történő ismertetése és népszerűsítése,
- b/ más népek kultúrájának Magyarországon történő ismertetése és népszerűsítése,
- c/ kulturális egyezmények végrehajtásának elősegítése,
- d/ tudományos és művészeti kapcsolatok ápolása."

Előzmények

A rendelethez készült előterjesztés megemlíti, hogy a létrehozandó Kulturális Kapcsolatok Intézete nem csak költségvetésének egy részét kapja más intézményektől, hanem bizonyos elődintézmények feladatkörét és hatáskörét is átveszi. A legfontosabb ilyen - rövid életű - előd-intézmény a *Külföldi Kapcsolatok Hivatala* volt.

Ennek megszervezése először 1948. március 12-én szerepelt a Minisztertanács napirendjén ekkor került a Minisztertanács elé az előterjesztés a „külföldi kapcsolatok hivatalának létesítése tárgyában”. **(Lásd az 1. számú forrást!).**

Ezt követően 1948. március 19-én fogadták el azt a kormányrendeletet , amely létrehozta a Külföldi Kapcsolatok Hivatalát (KKH). **(Lásd a 2. számú forrást!).** A rendelet 1. § értelmében a KKH feladata lett a Miniszterelnökség ügykörébe tartozó külföldi kormánydelegációk magyarországi fogadása, valamint magyar kormánydelegációk külföldi utazásainak előkészítése. A 2. § jelentősen tovább bővíti a rendelet hatálya alá tartozó utazások körét . A külföldi delegációk fogadásának és a magyar küldöttségek külföldi útjainak költségeit a miniszterelnök költségvetésében kellett biztosítani.

1949. május 27-én a Minisztertanács felemelte a KKH dolgozóinak létszámát, és az intézmény tevékenységi körébe sorolta a rendszeresen visszatérő állami ünnepek rendezésének feladatát is.

Nagyon rövid idő, alig két hónap múlva a Minisztertanács ismét foglalkozott egy, a KKH-t érintő ügygel. A hozott határozat értelmében a külföldre meghívást küldők, és meghívást kapottak az elküldést vagy a meghívás kézhezvételét követően kötelesek a KKH-nak bejelenteni és annak előzetes hozzájárulását kikérni a vendégfogadáshoz, illetve az utazáshoz. Csak ennek birtokában lehetett hivatalos vendéget fogadni vagy meghívást elfogadni. Ezt követően a Miniszterelnökség Külföldi Kapcsolatok Hivatala foglalkozott a külföldi kiküldetések és külföldről érkező vendégek fogadásának hivatalos engedélyezésével.

A Magyar Dolgozók Pártjának központosító törekvései a külföldi kulturális kapcsolatok építése terén

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Külügyi Bizottsága a párt hatalomra jutását követően röviddel felvetette a „külfölddel való kulturális kapcsolatok központosításának” kérdését. **(Lásd a 3. számú forrást!)** „Egy VOKSZ-szerű intézményt kell létesíteni a Külügyminisztérium felügyelete alatt.” Ez a mondat kulcsfontosságú annak számára, aki meg kívánja érteni, hogy 1948-ban miért találták hirtelen annyira fontosnak a külkapcsolatok állami felügyelet alá vonását, állami szervezését, irányítását és ellenőrzését.

A VOKSZ elnevezésű szervezetet 1925-ben hozták létre a Szovjetunióban, a külfölddel való tudományos és kulturális kapcsolatok kialakításának és fejlesztésének a szervezet alapszabályában megfogalmazott céljával. A mögöttes cél nyilvánvalóan mindennemű kulturális és tudományos kapcsolat központi állami ellenőrzési lehetőségének megteremtése volt.

A Magyar Dolgozók Pártja Szovjetunióból 1945-ben Magyarországra érkezett vezetői követni kívánták a „bevált” szovjet módszert, és a már sok éve működő példának megfelelően egy intézményben összpontosítani a kulturális külkapcsolatokat. Már az említett, 1948. augusztusi külügyi bizottsági határozatban leszögezték, hogy addig is, amíg az új intézmény terve meg nem valósul, „minden meghívás és kiküldetés csak a Külügyminisztériumon keresztül történhetik, a fontosabbak a Minisztertanács beleegyezésével.” Már ebben az augusztusi iratban szerepel, hogy a „KKH-t utasítani kell, hogy ki- és beutazási kérdésekben ne intézkedjék a Külügyi Osztály nélkül.” Itt fordul elő először az is, hogy „Komjáth elvtársnő felhívja a tömegszervezetekben dolgozó felelős elvtársakat, hogy minden tervbe vett utazást és meghívást kötelesek először a Párt Külügyi Osztályának jelenteni.”

A Magyar Dolgozók Pártja Külügyi Bizottsága 1948. szeptember 30-ai ülésén az *Alexits György*-ből, *Antal Helén*-ből és *Komját Irén*-ből álló bizottság terjesztette elő a javaslatot „a külfölddel való kulturális kapcsolatok összpontosítására”

Ugyanez a javaslat került aztán 1948. november 11-én az MDP Politikai Bizottsága elé. **(Lásd a 4. számú forrást!)** Ebben a tervezetben az intézmény általános feladatait így foglalják össze: „kiküszöbölni a kulturális kapcsolatokban eddig uralkodó anarchiát, és biztosítani azok ellenőrzését.” Az intézmény létrehozásának pénzügyi fedezetét az ezzel egyidejűleg megszűnő két minisztériumi osztályra (a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium X. főosztálya és a Külügyminisztérium Kulturális osztálya) eddig fordított költségvetési összegek biztosítják.

Az előterjesztés a következőképpen vázolja a Külföldi Kulturális Kapcsolatok Intézete tervezett felépítését:

- az intézmény elnöke egy „reprezentatív személyiség” (az iraton zárójelben: *Lukács György*)
- az elnököt munkájában az Elnöki Tanács támogatja, amelybe „a tudományos intézmények, a VKM, a KÜM, a Művészeti Tanács, a Gazdasági Főtanács, az Újságíró Szövetség, az MDP Értelmisségi Osztálya, a Magyar-Szovjet Társaság és a művész társadalom képviselői.” delegálnak tagokat; „az Elnöki Tanács kezdeményező és tanácsadó szerv.”
- az Igazgató az Intézet operatív vezetője, „aki az NDP Külügyi Bizottságának tagja kell, hogy legyen”
- az intézményben titkárság, gazdasági és pénzügyi osztály, valamint könyvtár és szerkesztőség működik
- a KKI-nak három osztálya van:
 - kulturális kapcsolatok a Szovjetunióval
 - kulturális kapcsolatok a népi demokráciákkal
 - kulturális kapcsolatok egyéb országokkal

A három osztály mindegyike foglalkozik saját területének tudományos és oktatási, művészeti és irodalmi ügyeivel, valamint propaganda-munkával, továbbá az osztályok feladata a népközi társaságok (magyar-román, magyar-bolgár) munkájának koordinálása is.

Ez volt tehát a terv - amely ezután több mint fél évet feküdt valakinek az íróasztalán. Ennek okát nyilván abban kell keresnünk, hogy az MDP ebben az időszakban, amikor az államigazgatás és az államélet minden szintjén átvette a hatalmat, ennek megfelelően saját, megbízható embereire cserélte le a vezetőket a legmagasabbtól a legalacsonyabb szintekig, a KKI nem állt

A Kultúrkapcsolatok Intézete megalapítása

Az alapítandó intézményről legközelebb 1949. május 2-án, a MDP KV Titkárságának ülésén esett szó. Ekkor Rajk László külügyminiszter előterjesztésében került a Titkárság elé a Népközi Kultúrkapcsolatok Intézete (NÉKI) létrehozásának terve. **(Lásd az 5. számú forrást!)** Határoztak arról is, hogy az Intézet 1949. június 1-én kezdje meg működését. A javaslat bevezetőjében az intézmény létrehozásának gyorsaságát azzal indokolták, hogy „Központi politika irányítás híján ez a munka tervszerűtlen és ellenőrizhetetlen.” Ez abból fakad, hogy a kulturális külkapcsolatokat három helyen is intézik {Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) X. ügyosztálya, a Külügyminisztérium (KÜM) tájékoztatási osztályán és az MDP Kultúrpolitikai és Külügyi osztályain}, és ez sok esetben szervezetlenséghez vezet.

Az új tervezet valamelyes változásokat mutat az egy évvel korábban készülődő képest. Az előző tervezetben szereplő három osztályhoz itt további kettő jelent meg: a Tudományos és művészeti osztály, továbbá a tájékoztatási osztály.

A Népközi Kulturális Kapcsolatok Intézete (NÉKI) felépítése a terv szerint:

- Elnök
- Elnöki Tanács
- Igazgató
- Titkárság (ügyvezető titkár, protokoll; négy fordítóval és négy titkárnővel)
- Magyar-szovjet kapcsolatok osztálya
- Egyéb országokkal tartott kapcsolatok osztálya
- Tudományos és művészeti osztály
- Tájékoztatási osztály
- Dokumentációs osztály
- Gazdasági és költségvetési osztály

A Népközi Kulturális Kapcsolatok Intézetéről szóló előterjesztéshez a tervezett személyi és dologi kiadásokról készült kimutatást is csatolták. „A költségeket csak nagyon hozzávetőlegesen tudtuk megállapítani. Valószínű, hogy egy 10 000 000 forintos keret megfelelné a követelményeknek. Ehhez hozzá kell még tenni egy kb. 100 000 \$-os valutakeretet a külföldi költségek fedezésére.” A tervezett költségvetési kiadásokon kívül a javaslatához csatoltak egy listát az alkalmazni szándékozott káderekről is.

A végső döntést az intézmény megalakításáról az MDP KV Titkársága 1949. május 30-ai ülésén hozták. **(Lásd a 6. számú forrást!)** amikor a Titkárság elé került a Minisztertanácsi rendelet tervezete. A rendelet-tervezet szerint az intézmény neve: Kultúrkapcsolatok Intézete. Az intézmény szervezeti felépítéséről és elhelyezéséről a dokumentum nem rendelkezett. Formálisan végül a Minisztertanács fogadta el a KKI megalapítását június 3-ai ülésén. **(Lásd a 7. számú forrást!)**

A KKI Elnöki Tanácsával kapcsolatban azonban jelentős változások történtek az intézet gondolatának felmerülése és végleges megalapítása között eltelt időben. Az 1949. május 2-ai tervezetben még a következők szerepelnek: „Az Elnöki Tanácsban helyet foglalnak úgy a tudományos és művészeti élet, mint a Külügyminisztérium, kultuszminisztérium, Tudományos Tanács, MDP kultúrpolitikai és Külügyi Osztálya, Gazdasági Főtanács, stb. küldöttei. Az Elnöki Tanács havonta egyszer ülésezik és az igazgató által felterjesztett elvi kérdésekben hoz döntést.”

Az Intézet megalapításáról szóló 1949. május 30-ai előterjesztés már egészen másként fogalmaz : Az Elnöki Tanács véleményező és tanácsadó szerv, 5-15 kinevezett tagból áll, akiket a társadalmi egyesületek és szervezetek vezetőknek, a magyar tudomány, művészet és közélet kiemelkedő képviselői sorából a külügyminiszter nevez ki. Az Intézet elnöksége hivatalból tagja az Elnöki Tanácsnak, az Intézet elnöke egyben az Elnöki Tanács Elnöke is." Láthatóan annyi történt, hogy a két ülés között eltelt időben a különböző társadalmi szervek által delegált, tehát előzetesen nem válogatott tagok helyét kinevezett, kinevezésük előtt alaposan megvizsgált és ellenőrzött tagok léptek.

Az intézmény létrehozásával Magyarország összes kulturális külkapcsolata - a legfelső szint kivételével - egyetlen intézményben összpontosult.

Az intézményt a Külügyminisztérium alá rendelték, és az 5.§ értelmében a személyi és dologi kiadások fedezetéről a külügyminiszter költségvetésében gondoskodnak.

A KKI végleges megalapításával párhuzamosan megszüntették a Külföldi Kulturális Kapcsolatok Intézetét.

Néhány hónap múlva ismét foglalkozott a Magyar Dolgozók Pártja Titkársága a Kultúrkapcsolatok Intézetével . A Kormány a kulturális kapcsolatok intézésére egy, a Külügyminisztérium alárendelt szervet állított fel. Az alapítás óta eltelt idő bebizonyította, hogy „A nemzetközi kulturális kapcsolatok helyes irányítása azonban csak - az eddigi tapasztalatok szerint - akkor valósítható meg, ha a magyar kultúrpolitikát irányító minisztérium és az említett intézet között a legszorosabb kapcsolat áll fenn." Ezért felügyeleti és költségvetési szempontból a Kultúrkapcsolatok Intézetét a Népművelési Minisztérium alá rendelték, a Külügyminisztérium az intézmény felett továbbra is társfelügyeletet gyakorolt (a kultúrattasékat továbbra is a külügyminiszter nevezte ki, a kultúregyezmények előkészítését a Népművelési Minisztérium, a Külügyminisztérium és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a KKI-val közösen készítette elő).

A KKI működése az ötvenes években (1949-1956)

A KKI 1949. és 1960. közötti működésére vonatkozóan csak töredékes iratok maradtak fenn a MDP iratanyagában, ezek a KKI által oda küldött jelentések. Az intézmény által ebben az időszakban keletkezett iratok elvesztek. Található azonban egy jelentés a fennmaradt iratok között, amely összefoglalja a KKI működésének első öt évében végzett munkát . A jelentés leszögezi, hogy a „Magyar Népköztársaság kormánya [...], mint minden területen, a külfölddel való kulturális kapcsolatok megszilárdítása és megszervezése terén is a szovjet példát kívánta követni." A kulturális külkapcsolatokat ilyen módon a második világháború előtt bevett gyakorlatától gyökeresen eltérően kellett szervezni, ez a munka pedig csak nagyon lassan, nagy döccenőkkel folyt. A KKI feladatait négy pontban megfogalmazó jelentés az intézmény működési körének két legfontosabb területét a magyar kultúra külföldi megismertetésében és népszerűsítésében, valamint más népek kultúrájának magyarországi megismertetésében látta.

Mint a dokumentumból kiderül, a szovjet-magyar kulturális kapcsolatokat csak a VOKSZ-on keresztül lehetett szervezni, a kezdeti időkben tehát ezzel a területtel a KKI csak igen korlátozott mértékben tudott foglalkozni.

Változás e tekintetben 1954-ben történt, mikor megkötötték az első szovjet-magyar egyéves kulturális munkatervet. Az új rendszer szerint lassan formálódó kulturális külkapcsolatokat az egyes szocialista országokkal kötött kulturális egyezmények fogták keretbe. 1950-1951-ben a Német Demokratikus Köztársasággal, Kínával, Csehszlovákiával és Albániával kötöttek ilyeneket. A jelentés elkészültekor küszöbön állt a kulturális egyezmény megkötése Koreával és Vietnámmal.

A nyugat-európai és egyéb kapitalista országokkal a kulturális kapcsolatok felvétele irányában az első tapogatózó lépéseket csak „az ott működő baloldali szervezetek útján tettük, és igénybe vettük a helybeli magyar baráti társaságok és magyar intézetek segítségét." Nyugati országokkal az intézmény nem folytatott személycseréket, kapcsolatokat csak a szűk, baloldaliakból álló körökkel sikerült ápolni. Ekkor kezdett formálódni az a tevékenységi irány, amely aztán fennállásáig a KKI működésének egyik sarkalatos pontja maradt: a kapcsolattartás az (emigrálásuk időpontja folytán) egymástól élesen elkülönülő magyar egyesületekkel és magyar emigráns csoportokkal.

Az intézmény tevékenysége a Kádár-korban

Amint az intézmény neve is mutatja, a KKI-ban összpontosult a külfölddel *fenntartott mindennemű kulturális kapcsolat* szervezése. A Művelődési Minisztérium nemzetközi referatúrája csak a szocialista országokkal tartott fenn bizonyos kapcsolatokat, a világ összes többi „külföldi" országával a KKI feladata volt a kulturális kapcsolatok építése és ápolása.

Az 1960-as években az intézmény széleskörű kulturális és tudományos kapcsolatok szervezésébe fogott szerte a világon. Az említetteknek megfelelően a KKI szervezte a (nem kormány-szintű) tudományos, kulturális, oktatási, művészeti, stb. delegációk külföldi útjait.

Az 1945 előtt kiépült magyar kulturális intézeti hálózat fennmaradt ugyan a második világháborút követően is, de az intézetek feladat- és hatóköre megváltozott az ötvenes években és a Kádár-korszakban. A kulturális intézetek rendszeres és bőséges jelentéseket küldtek a Kulturális Kapcsolatok Intézetének tevékenységükről, ami egyúttal azt is jelzi, hogy a kulturális információ- és hírszerzés az intézmény kiemelt feladata volt.

Az intézmény szervezte a magyar tudósok, kutatók utazásait a nemzetközi szervezetek rendezvényeire, konferenciákra, magyar kutatók részvételét közös európai, ENSZ-, UNESCO-projektekben. Emellett koordinálta a magyar tudóscsoportok részvételét nemzetközi természettudományos projektekben, más világszervezetek által szervezett, több éven át húzódó nemzetközi kutatásokban.

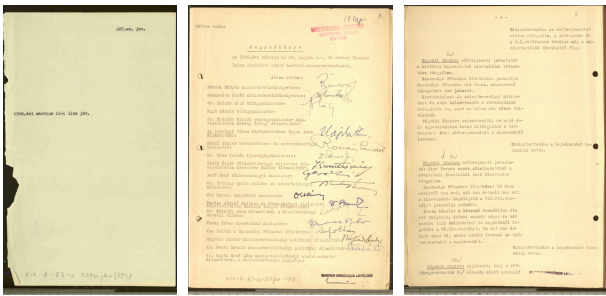
Magyarország évről-évre megkötött együttműködési munkatervek alapján folytatott közös kutatásokat, és alakított ki együttműködést szocialista és nyugati országokkal. Ennek megfelelően a KKI fontos feladata volt a két- és többoldalú tudományos együttműködési munkatervekkel kapcsolatos tárgyalások szervezésében és lefolytatásában való részvétel, a munkatervek kidolgozása, a szerződések megkötésének elősegítése, a szerződéskötés után pedig a munka koordinálása. A hatvanas évektől megélnéknélkül kulturális, tudományos kapcsolatok a KKI szervezetén keresztül folytak, amely e feladatkör révén kordában tudta tartani a rendszer politikájától elkanyarodókat.

Mint említettük, a KKI - jellegéből adódóan - hírszerzési feladatokat is ellátott. A közös projektekben részt vevő magyar tudósok nemcsak a KKI-nak írtak jelentéseket, magyar részről a tudósok kiküldése az ipari kémkedés eszköze is volt. Persze, az európai és amerikai szervezetek által felajánlott ösztöndíjak (IREX) ezzel párhuzamosan a Magyarországon folyó kutatások, stratégiai iparágak, stb. feltérképezését is szolgálták. A fejlődő országokba eröművek, stratégiai ipari létesítmények építésére, fejlesztésére kiküldött magyar szakemberek tevékenysége nem utolsó sorban a szovjet befolyási övezet erősítésének kiváló eszköze is volt. A KKI ilyen jellegű tevékenységéből eredő, a levéltári anyagában őrzött dokumentumok természetesen nem engednek betekintést a titkosszolgálati működésbe, a további kereséshez azonban támpontokat kaphatunk.

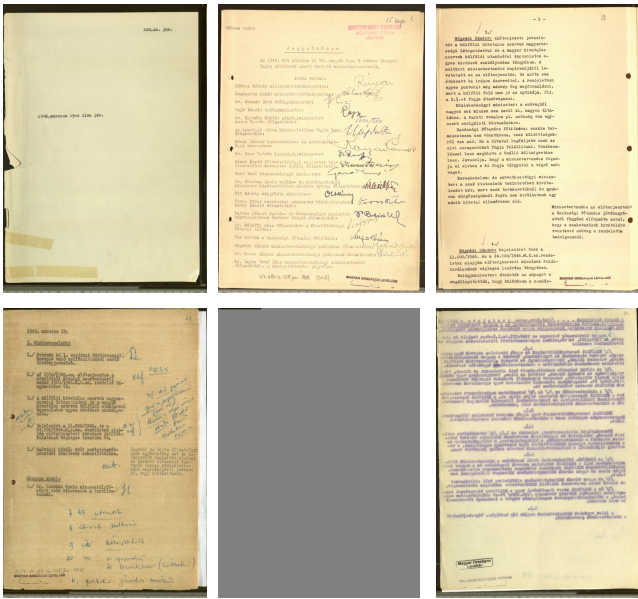
Források

1. Előterjesztés a Minisztertanács 1948. március 12-ei ülésén a külföldi kapcsolatok hivatalának létesítéséről

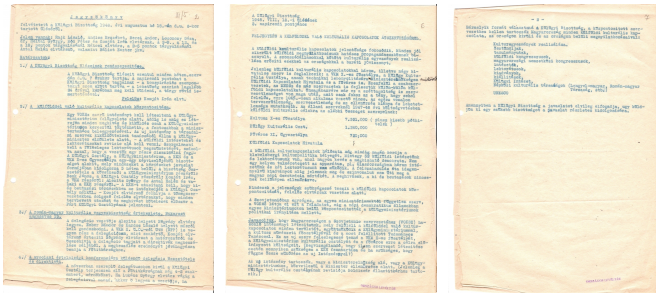
Jelzet: MNL OL XIX-A-83-a-227/8

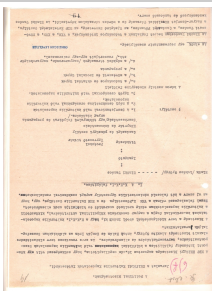
2. A Minisztertanács 1948. március 19-ei ülésének határozata a Külföldi Kapcsolatok Hivatalának létrehozásáról
Jelzet: MNL OL XIX-A-83-a-228/

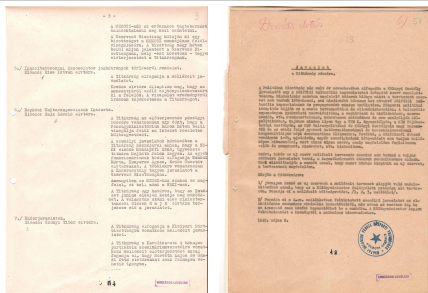
3. Az MDP Külügyi Bizottságának 1948. augusztus 18-ei ülésének határozata „a külfölddel való kulturális kapcsolatok összpontosítására”
Jelzet: MNL OL M-KS 276. f. 80. cs. 2. ő. e.

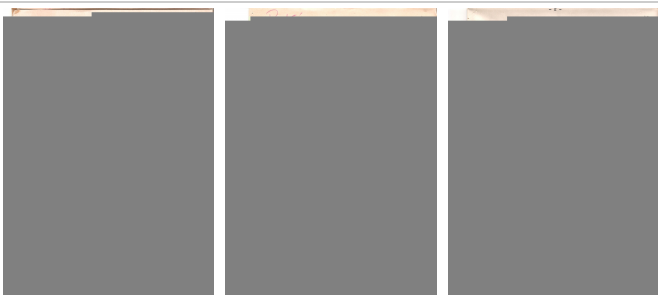
4. Előterjesztés a Politikai Bizottság elé a KKI létrehozására
Jelzet: MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 14. ő. e., 1948. november 11.

5. Az MDP KV Titkárságának határozata a Népközi Kultúrkapcsolatok Intézetének létrehozásáról
Jelzet: MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 41. ő. e., 1949. május 2

6. Az MDP KV Titkárságának határozata és javaslat a Minisztertanácsnak a Magyar Kultúrkapcsolatok Intézetének létrehozására
Jelzet: MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 46. ő. e., 1949. május 30

7. A Minisztertanács határozata a Magyar Kultúrkapcsolatok Intézetének létrehozására
Jelzet: MNL OL XIX-A-83.a 291/11-1949., 1949. június 3

Címkék:[KEOKH](#) ^[2][MDP](#) ^[3][Politikai Bizottság](#) ^[4][kultúrpolitika](#) ^[5][kultúra](#) ^[6]**Kiadás:** 15. évfolyam (2015) 4. szám**Forrás webcím:** https://www.archivnet.hu/politika/a_kulturalis_kapcsolatok_intezete.html**Hivatkozások**

[1] https://www.archivnet.hu/politika/a_kulturalis_kapcsolatok_intezete.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/keokh>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/mdp>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/politikai-bizottsag>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kulturpolitika>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kultura>